

דעת הקרן אורה שספק רבן גמליאל הוא מדרבנן

במשנה במסכת יבמות (נ.) תנן: רבן גמליאל אומר, אין גט אחר גט, ולא מאמר אחר מאמר, ולא בעילה אחר בעילה, ולא חליצה אחר חליצה. ובגמרא (נ:-נא.): אמר רבא, מאי טעמא דרבן גמליאל [- שאין גט אחר גט, והגט השני שנותן היבם השני - אינו גט. וכן שאין מאמר אחר מאמר], דמספקא ליה גט אי דחי אי לא דחי... אי קמא דחי בתרא מאי קעביד, אי קמא לא דחי בתרא נמי לא דחי, ע"כ.

דהיינו שבשנבוא לדון לאסור את קרובות היבמה השניה מכח נתינת הגט, כדרך שקרובות גרושתו אסורות עליו, הרי שממה נפשך אין לאוסרם, כי אם הגט אכן כוחו לדחות את היבמה, הרי כבר נדחית בגט הראשון, ונתינת הגט ע"י היבם השני אינה כלום. ואם בנתינת הגט הראשון אין בכדי לדחות את היבמה ולהחשיבה כגרושתו, הרי גם נתינת הגט השני לא תעשה דבר. וכך דנה הגמרא גם לגבי מאמר, שהסתפק אם מאמר קונה או לא קונה, ואם נקנית - הרי נקנית כבר על ידי המאמר הראשון, ואם לא נקנית על ידו - לא נקנית גם על ידי המאמר השני.

ובקרן אורה הסתפק בביאור ספיקו של רבן גמליאל, אם ספקו הוא בדין דאורייתא או בדין דרבנן. ולגבי מאמר כתב הקרן אורה שאפשר שרבן גמליאל סבירא ליה כדעת רבי שמעון שמסתפק אף הוא אם מאמר קונה ביבמה מדאורייתא או לא, אבל לענין גט לא מסתבר שמסתפק שמא גט מועיל ביבמה מדאורייתא, שהרי לא מצינו גט ביבמה מן התורה. ואדרבה בגמרא בקידושין (יד.) ילפינן מהכתוב 'בית חלוץ הנעל' - נעל אין, מידי אחרינא לא. ועל כרחך שכל ספקו של רבן גמליאל אינו אלא מדרבנן, שמסתפק אם תקנו חכמים שגט ידחה ביבמה או לא. ולפי זה הוא הדין במאמר מספקא ליה אם תקנו חכמים מאמר ביבמה או לא.

ויש שהוסיפו (פשוט בעיון) שבדאי אין כוונת הגמרא על עצם דין גט ומאמר ביבמה, שהרי בכמה מקומות מצאנו מאמר וגט ביבמה ולא מסתבר שרבן גמליאל הסתפק בזה. אלא שספקו הוא רק ביחס לדחיית היבמה מכח הגט, אם בכלל התקנה היה שיש איסור לכונסה אחר גט, וכן לענין מאמר הספק הוא אם בכלל התקנה שאחר המאמר צריך ליתן גט. ובזה נסתפק רבן גמליאל.

דעת היוסף לקח ודעת הערול"ן והקר"א בדעת רש"י שר"ג הסתפק בדאורייתא

ואמנם היוסף לקח פירש ספקו של רבן גמליאל כפשוטו, שנסתפק אם גט ומאמר מהני מדאורייתא ביבמה או לא. גם הערוך לנר (נ. ברש"י ד"ה אין גט) כתב דדעת רש"י דלרבן גמליאל אי אמרינן דגט דוחה לגמרי ומאמר קונה לגמרי, דוחה הזיקה ואין צריך אחריו חליצה כלל, דאמרינן דדוחה גט ביבמה מן התורה כמו באשה, רק שביבמה הוסיף הכתוב יציאה ע"י חליצה וקנין ע"י ביאה אפילו הוי באונסו בזנות שלא לשם קידושין.

ובאמת גם הקרן אורה הוכיח בדעת רש"י שלדעתו ספקו של רבן גמליאל הוא מדאורייתא, שכן הגמרא מביאה את קושייתו של אביו על ביאורו של רבא מדברי הבריייתא ומודה רבן גמליאל שיש גט אחר מאמר, ומאמר אחר הגט, וגט אחר ביאה ומאמר, ומאמר אחר ביאה וגט, ואי מספקא ליה לרבן גמליאל - "תהוי כביאה דלכתחילה ותקני, דהא תנן הבעילה בזמן שהיא בתחילה אין אחריה כלום". ופירש רש"י, שממה נפשך לא תועיל הפעולה השלישית, כי אם הגט או המאמר שעשה בתחילה הועילו, אם כן הביאה שאחריהם אין בה ממש. ואם הגט או המאמר לא הועילו, אם כן הביאה הרי היא ביאה דלכתחילה ששנינו במשנה שאין אחריה כלום.

והקשה הקרן אורה, שאם אכן כל ספקו של רבן גמליאל אינו אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא גט אינו מועיל אלא רק חליצה, ומאמר אינו מועיל אלא רק ביאה, אם כן אפילו אם גט ומאמר מועילים עדיין הביאה שאחריה יש לה להועיל, וממילא גם הגט והמאמר שאחריה הביאה יש בהם ממש. ומוכח שלדעת רש"י ספקו של רבן גמליאל הוא אכן בעיקר הדין מדאורייתא. [והקרן אורה הציע לפי דרכו שקושיית הגמרא היא רק שהמאמר והגט לא יועילו אחרי הביאה (עיין בדבריו טעם הדבר), ולא שהביאה לא תועיל. אבל ברש"י מפורש שהקושיה היא על הביאה שלא תועיל, ואם כן מוכח בדעת רש"י כנ"ל].

ואכן הרשב"א מקשה על רש"י מדוע שלא תועיל הביאה אחר הגט או המאמר, והלא אינם אלא מדרבנן ובדאי לא יפיקעו ביאה דאורייתא. ומכל מקום הביא הקרן אורה שכדברי רש"י מפורש בירושלמי, ומבואר מהירושלמי שהנידון הוא בעיקר הדין דאורייתא ולא רק בדרבנן.

קושיית הנהור שרגא מדוע לא נדון בספקו של ר"ג מדין ספק דרבנן לקולא

והנה רבי משה בצלאל לוריא זצ"ל (נפטר כ"ו ניסן) בספרו נהור שרגא, נקט בפשטות שמאמר וגט ביבמה אינם אלא מדרבנן, והקשה לפי זה כיון שמספקא ליה לרבן גמליאל אי גט דחי ואי מאמר קני, אם כן מספק נלך לקולא כדון כל ספק דרבנן. ואמנם יש להעיר על דבריו לפי מה שנתבאר בדעת רש"י שהספק הוא בדאורייתא, שלפי זה סרה הקושיא מאליה כי אכן ספק דאורייתא לחומר.

בקושיא זו התקשה גם מנפשיה רבי אברהם ארלנגר זצ"ל בספרו ברכת אברהם (יבמות נא. בענין פלוגתא דר"ג ורבנן את ב), והוא מוסיף ומקשה עוד, מדוע לא נעמידה על חזקתה, שהרי אפילו

ספק

דרבנן

לקולא

במאמר

וגט

לרבן

גמליאל

יום רביעי כו ניסן

יבמות דף נא

בספק דאורייתא מהני חזקה, והוא הדין ביבמה זו לגבי גט נעמידה בחזקת היתר, ולגבי מאמר נעמידה בחזקת פנויה וזקוקה. והנה נחלקו הראשונים האם בספיקא דדינא מעמידים על חזקה או לא, ולדעת הראשונים שלא מעמידים על חזקה, לא קשה כלל, אבל לדעת התוספות (ב"ב לב:) והר"ן (שם) הסוברים שאף בספיקא דדינא מוקמינן אחזקה, קשה.

יסוד הברכת אברהם שגדר תקנת חכמים שיהיה בודאי דין ספק

ומכח קושיות אלו חידש הגר"א ארלנגר שאין כוונת רבא שהסתפק רבן גמליאל בעיקר תקנת גט ומאמר ביבמה, שהרי בכל המסכת פשוט שמאמר קונה ולא נחלקו ב"ש וב"ה רק אם קונה מדאורייתא או מדרבנן אבל עיקר הדין שמאמר קונה פשוט לכולי עלמא. וכמו כן לענין גט, מבואר בכל המסכת שגט פוסל, וחידוש לומר שרבן גמליאל מערער על כל עיקר דין זה.

אלא סברת רבא היא, שבודאי פסלו חכמים את היבמה על ידי גט, וכמו כן ודאי שמאמר קונה ואוסר על כל העולם בלי גט, אלא שדעת רבן גמליאל היא שחכמים נתנו לזה דין 'ספק דאורייתא' - דהיינו, שכל עיקר התקנה היתה לחוש לחומרא כדי שלא יטעו ויחליפו בדאורייתא ותצא מכח תקלה, ולכן אמרו חכמים שגט פוסל מספק ומאמר קונה מספק, אבל כל זה הוא מעיקר התקנה. וממילא לא קשה כלל שנדון באן ספק דרבנן לקולא בקושיית רבי משה בצלאל, או שנלך אחר החזקה, שכן אין באן ספק דרבנן אלא דין ודאי דרבנן שנדון הדין בספק דאורייתא.

וכן ביאר מרן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א (שיעורי רבי גרשון) שאין גדרו שהיה מסופק מה הדין מדרבנן, אלא שחכמים תקנו שיעשה הדבר כספק. ולכן יש לדונו לחומרא ולא לקולא, שתקנו חכמים לדונו כספק ולחומרא.

יסוד המנחת יעקב שבספק שנסתפקו הראשונים אין דנים משום ספק דרבנן לקולא

הנהור שרגא עצמו רצה ליישב קושייתו על פי יסוד אותו מחדש רבי יעקב ריישר זצ"ל בעל שבות יעקב, בספרו מנחת יעקב על תורת חטאת לרמ"א (כלל א סק"ו) שם דן הרמ"א בדין בשר שנמלח ולא הודח אחר המליחה, והביא (ס"ג) מה שנסתפק המרדכי לאוסרו אפילו אם לא הושם אלא רק בכלי שני שהילד סולדת בו. והאיסור והיתר כתב דנוהגים לאוסרו. וכתב המנחת יעקב שכשם שנסתפק בדבר זה המרדכי כן נסתפק גם הרשב"א (ח"א סימן תתמד) ומהר"ם מרוטנבורג (סימן קיג), ומכל מקום כתב האו"ה שנוהגים לאוסרו, ואף שדם שנמלח אינו אסור אלא מדרבנן, אין אומרים בכהאי גוונא ספק דרבנן לקולא, שכיון שראשונים עצמם נסתפקו בו הרי זה ספק חסרון ידיעה, וכיון שהם עצמם לא היו מקילים בדבר כיון שהיה להם ספק חסרון ידיעה, גם אנו אין לנו להקל.

וכלל זה כתב עוד המנחת יעקב גם בקונטרס הספיקות (מחודשים אות ח) בשם שליטי גבורים שסביב המרדכי (יבמות פרק החולץ) שבדבר שנסתפקו בו ראשונים אינו ספק, כיון שאינו אלא ספק חסרון חכמה ואין להקל בזה לענין ספק דרבנן לקולא, וכן בספק דאורייתא לענין ספק ספיקא. ועל פי יסוד זה יישב הנהור שרגא את קושייתו, מדוע לא נדון לענין מאמר וגט אליבא דרבן גמליאל משום ספק דרבנן לקולא, שכיון שהתנא עצמו הסתפק בדבר אין דנים בו משום ספק דרבנן לקולא.

ובמשנה ביבמות (פא.) שנינו: רבי יוסי ורבי שמעון אומרים, אנדרוגינוס כהן שנשא בת ישראל, מאכילה בתרומה. והגמרא מעמידה דבריהם באכילת תרומה בזמן הזה, ומשום שאנדרוגינוס ספק זכר ספק נקיבה ובדרבנן אזלינן לקולא. והתוספות (פג. ד"ה בריה) פירשו שהוא ספק לעולם שלא הכריעו בו חכמים אם זכר הוא או נקיבה. והקשה הנהור שרגא שלפי כללו של המנחת יעקב הרי בספק כזה שאף חכמים הראשונים לא הכריעו בו, אין אומרים ספק דרבנן לקולא, ואם כן מדוע לא נחמיר בו גם בתרומה בזמן הזה, והניח בצע"ק.

ראיית המנחת יעקב מספק הגמרא שמאל מהו שתסייע לימין ודחיית המנחת עני

מקור ליסוד זה הביא המנחת יעקב מדברי הגמרא בברכות (נא.) שם איתא עשרה דברים שנאמרו בכוס ובכללם 'מקבלו בימין ונותנו לשמאל', ואמרו בגמרא: אמר ר' יהודה, ראשונים שאלו, שמאל מהו שתסייע לימין. אמר רב אשי, הואיל וראשונים אבעיא להו ולא אפשר להו, אנו נעבד לחומרא. והרי שם אינו אלא הידור מצוה שהוא מדרבנן, ואעפ"כ עבדינן לחומרא מכח ספק הראשונים.

ועוד הביא שם דברי הבית יוסף (או"ח סימן תלז) בשם הגהות מיימוניות ש'תיקו' בדרבנן אזלינן לחומרא. ובטעם הדבר כתב השיירי כנסת הגדולה שם בשם תשובות מהרשד"ם (או"ח סימן קסה) ובשו"ת הרדב"ז (סימן כה) שהוא משום דהוי ספק חסרון ידיעה. ואמנם שאר הפסוקים חולקים על דעת הגה"מ וכמו שהביא הבית יוסף, אך מעיר המנחת יעקב שאפשר שאף הם לא אמרו כן אלא לענין תיקו שכיון שלעולם לא יפשט הספק עד שיבוא אליהו, אין זה ספק חסרון ידיעה, כיון שידיעה זו לא תגלה לשום אדם לעולם.

ואמנם עיקר יסודו של המנחת יעקב שבספק שנסתפקו הראשונים אין לדון משום ספק דרבנן לקולא, כיון דחשיב חסרון ידיעה ואינו ספק בעצם, אין הכל מסכימים לסברא זו. והחיד"א ביעיר און (עין זכור מעכת ב אות לג) כתב על דברי המנחת יעקב "לא הונח ליי". ובמנחת עני (ח"ב ערך תיקו) פקפק בראיית המנחת יעקב וכתב שאין להביא ראייה מדברי רב אשי שהוא היה בזמן הש"ס שאף לדורות האחרונים היה כח להכריע הספק, והיה אפשר שיבוא רב אחר ויפשוט הספק שנסתפקו האמוראים שהיו לפניו, ולכן חשוב אצלם ספק חסרון ידיעה כדרך שהיה אצל חכמים הראשונים. אבל אחר שנחתם הש"ס והניחו הדבר בספק, אי אפשר לבאים אחרים לפושטו, וכיון דהוא ספק לכל העולם, לא מיקרי עוד ספק חסרון ידיעה ואזלינן לקולא בשל סופרים.

"ביאר מרן

ראש הישיבה

הגרי"ג

אדלשטיין

שליט"א,

שארין גדרו

שהיה מסופק

מה הדין

מדרבנן,

אלא

שחכמים

תקנו

שייעשה

הדבר כספק.

ולכן יש לדונו

לחומרא ולא

לקולא"

להנצחות והקדשות

פנה למייל המערכת

תרומתך מסייעת מאד!